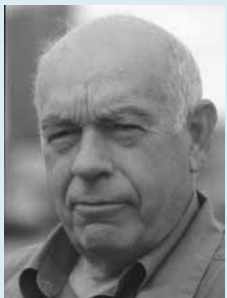

ZEEWOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Hebt u zich wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'Kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of bent u veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor u op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponym. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich nu ook op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat u meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

Roland Desnerck

Magda Devos

Willem Lanszweert

Tomas Termote

Carlos Van Cauwenberghe

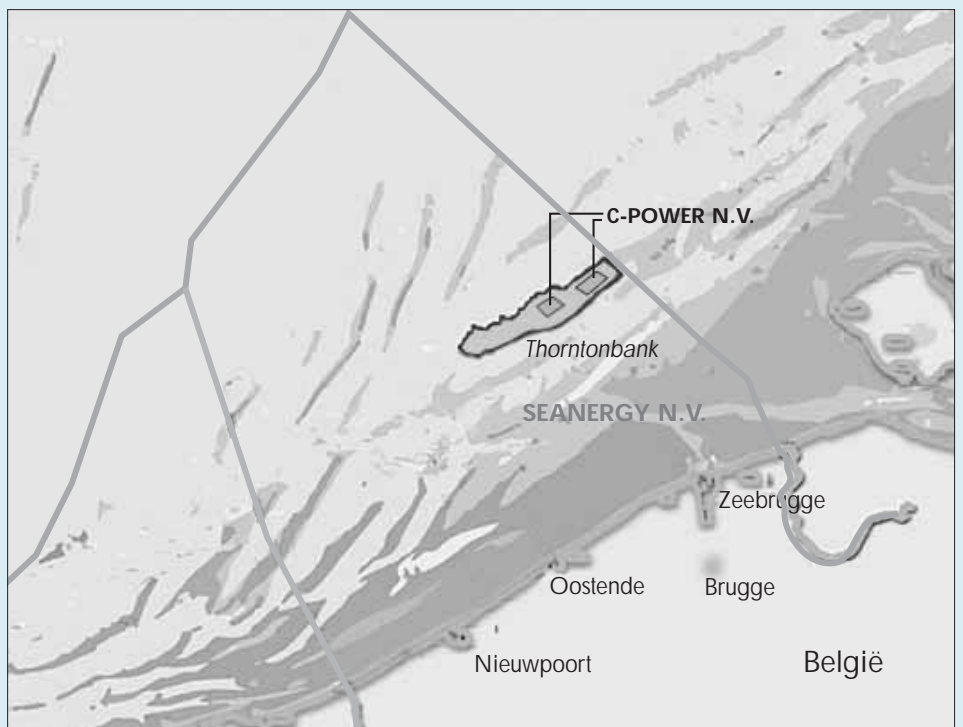
Jan Parmentier

Thorntonbank

De Thorntonbank is de laatste tijd wel vaker in het nieuws geweest. Op deze zandbank heeft het consortium C-Power immers plannen om een offshore-windpark te ontwikkelen. Het is een langgerekte zandbank die zich op circa 30 km uit de kust bevindt. De Thorntonbank strekt zich over een lengte van wel twintig kilometer over de grens met Nederland uit, waar ze geleidelijk aan overgaat in de Rabsbank. Zelfs bij laag water ligt het ondiepste punt van de bank nog steeds op meer dan vijf meter onder het nulniveau van de zee kaarten.

De bank loopt evenwijdig met de kustlijn en torent wel 25 meter uit boven de omliggende geulen. De eerste vermelding, van toen nog de "Thornton Ridge", is te vinden in Engelse zeilinstructies voor de Vlaamse, Hollandse en Duitse kusten uit 1806 (nog niet in die van 1792).

Op de eerste officiële kaart van de Vlaamse Banken (Stessels, 1866) staat ze ook reeds vermeld. Maar wie was Thornton? Een zoektocht naar één of ander admiraal, beroemd geworden bij een zeeslag in dit woelige gedeelte van de Noordzee, leverde niets op. Ook een navraag bij de Britse Hydrografische Diensten mondde niet uit in de vondst van een scheepswrak luisterend naar die naam. Was er dan misschien een

De Thorntonbank is de laatste tijd wel vaker in het nieuws geweest. Op deze zandbank heeft het consortium C-Power immers plannen om een offshore-windpark te ontwikkelen. Het is een langgerekte zandbank die zich op circa 30 km uit de kust bevindt. De Thorntonbank strekt zich over een lengte van wel twintig kilometer over de grens met Nederland uit, waar ze geleidelijk aan overgaat in de Rabsbank. Hoogstwaarschijnlijk is de bank genoemd naar John of zoon Samuel Thornton, twee Londenaren die eind 17de, begin 18de eeuw een belangrijke rol speelden in de aanmaak van vele zee kaarten wereldwijd

verband met de Engelse econoom, bankier en filantroop Henry Thornton (1760-1815)? Ook dit spoor liep dood...

De hoger vermelde Engelse 'Sailing Directions' uit 1806 zetten ons verder op pad. Bij Thornton Ridge staat letterlijk: "... from one of the pilots, who sounded it". En dit opent twee mogelijke verklaringen: (1) de "pilot" of loods (ook wel stuurman) die de bank peilde, heette zelf Thornton en was ijdel genoeg om zijn eigen naam aan de geschiedenis toe te vertrouwen; (2) diezelfde man kwam op het idee om de bank te noemen naar het beroemde stel Britse cartografen/hydrografen uit de 17de-18de eeuw, vader John en zoon Samuel Thornton.

Gezien de kennelijk wereldwijde reputatie van beide heren lijkt de tweede optie de meest aannemelijke. John Thornton (1641-1708) leerde de stiel bij de cartograaf John Burston en maakte in 1667 zijn eerste nu nog bewaarde kaart (van de oostkust van Engeland). In de daaropvolgende 34 jaar produceerde hij een veertigtal handgemaakte kaarten van Europese, Amerikaanse, mediterrane en oostelijke zeegebieden, vanuit zijn werkplaats in het centrum van Londen (nabij 'The Platt' in de straat 'The Minories', niet ver van de Tower Bridge). Aanvankelijk recupereerde hij vooral informatie uit Hollandse zeeatlassen. Later voegde hij meer en meer origineel materiaal toe, aangeleverd vanuit de Oost-Indische Compagnie. Samen met heel wat andere befaamde, private zeekaartenmakers van dezelfde 'Thames-school' (waarvan de eerste, in historische volgorde, zijn: Seller vanaf 1670, Senex vanaf 1697, Mount & Page vanaf 1700, Overton vanaf 1720, Overton & Sayer vanaf 1745, Hamilton Moore vanaf 1763, Heather vanaf 1765, enz.) lidde Thornton aldus een lange Britse traditie in van maritieme cartografie. Vanaf 1673 breidde John zijn activiteiten ook uit naar gedrukte kaarten en maakte zo de overgang mee tussen hand- en drukwerk. Vanaf 1677 droeg hij in belangrijke mate bij aan het tot stand komen van drie van de vijf volumes van de gezaghebbende zee-mansgids, de 'English Pilot'.

De hydrograaf John Thornton (1641-1708) leerde de stiel bij de cartograaf John Burston en maakte in 1667 zijn eerste nu nog bewaarde kaart (van de oostkust van Engeland). In de daaropvolgende 34 jaar produceerde hij een veertigtal handgemaakte kaarten van Europese, Amerikaanse, mediterrane en oostelijke zeegebieden. Dat deed hij vanuit zijn werkplaats in het centrum van Londen (nabij 'The Platt' in de straat 'The Minories', niet ver van de Tower Bridge). Vandaag de dag is in de Minories niets meer te merken van het roemrijke cartografenverleden

De aanzet voor het eerste deel van dit werk werd in 1670 gegeven ten huize van John Seller, Sr. De 'English Pilot' zou tot zeker vijftig jaar na John Thornton's dood in vrijwel ongewijzigde vorm de 'bijbel' blijven voor Engelse zeevaarders. Deze evolutie met betrekking tot de zeekaarten in de tweede helft van de 17de eeuw, was belangrijk in Engeland, omdat zo geleidelijk een einde werd gesteld aan de import van de Hollandse "Waggoners". Deze Hollandse zeekaarten waren genoemd naar één van de eerste belangrijke Hollandse cartografen, Lucas Janszoon Waghenaer (1534-1606) en bepaalden eeuwenlang het zeekaartenlandschap.

Het was de Londense kompasmaker John Seller die een koninklijke licentie verkreeg om, voor het eerst, een "English Pilot" te maken. Aan de licentie was het verbod gekoppeld om gedurende 30 jaar nog Hollandse "Waggoners" in te voeren... John Seller kon dit ambitieuze plan onmogelijk alleen aan en deed dan ook beroep op andere ingewijden, zoals op de hydrograaf John Thornton.

Mogelijk heeft men de grote inzet van John Thornton willen belonen door de bank – niet toevallig dicht bij de Hollandse kust gelegen? – naar hem te vernoemen.

Bij zijn dood in 1708 erfde zijn zoon Samuel (1665-1715) zijn volledig assortiment aan kaarten, koperplaten en instrumenten. Samuel had de stiel bij vader John geleerd en produceerde voor diens dood zelf minstens één handgemaakte kaart. Daarnaast droeg hij ook in belangrijke mate bij tot het latere werk van zijn vader. Na 1708 bleef hij veel van diens gedrukte kaarten reproduceren. Zo publiceerde hij de 'Samuel Thornton Sea Atlas', een collectie van 172 kaarten, waarop o.a. de Noord-West Europese kusten zijn weergegeven, en die nu wordt bewaard in de openbare bibliotheek van New York. Daarvoor maakte hij in belangrijke mate gebruik van kaarten uit de 'English Pilot', niet zonder eerst de naam van zijn vader van de drukplaten te hebben vervangen door zijn eigen naam. Bij Samuel's dood in 1715 kwamen de meeste drukplaten in bezit van de firma 'Mount and Page'.

Dolfijn

Iedereen kan zich wel iets voorstellen bij een dolfijn. Dit speelse en schrandere zeezoogdier is dan ook heel erg geliefd bij het grote publiek en al minstens 2000 jaar circuleren verhalen over vriendschappen tussen mensen en dolfijnen. In dolfinaria, TV-series en kinderboeken is hij een graag geziene gast en ook in de wilde natuur kom je met wat geluk oog in oog te staan met deze knappe verschijning. Toch bestaat er niet zoiets als dé dolfijn. De 'Flipper' die wij kennen van de gelijknamige TV-serie uit de jaren '60 en van de dolfinaria heet voluit Tuimelaar, terwijl de minst zeldzame soort in de zuidelijke Noordzee heden ten dage luistert naar de naam Witsnuitdolfijn. Het woord 'dolfijn' is misleidend, omdat het niet verwijst naar een welbepaalde biologische soort. Het is m.a.w. geen wetenschappelijke term, maar een volkse benaming voor middelgrote walvisachtigen met tanden, ter onderscheiding van hun kleinere (de 'bruinvissen') en grotere varianten (de 'walvissen'). Helaas gaat ook dit balonetje niet steeds op en zijn sommige 'walvissen' kleiner dan de grootste 'dolfijnen' en sommige 'dolfijnen' kleiner dan de grootste 'bruinvissen'... Daarom gebruiken wetenschappers veel liever de term 'tandwalvissen' voor alle grotere en kleinere walvisachtigen die tanden bezitten, om hen te onderscheiden van 'baleinwalvissen,' die geen tanden maar borstelvormige baleinen bezitten. 'Tandwalvissen' is dan een correctere verzamelnaam voor de 70 soorten zeedol-

fijnen, rivierdolfijnen, bruinvissen, snuitwalvissen, potvissen, de narwal en de beloega die wereldwijd voorkomen.

Het woord 'dolfijn' komt uit het Laatlatijnse *dalpinus*, een variant van het Latijnse *delphinus*, dat op zijn beurt ontleend werd aan het Griekse *delphis*. Voor de oorsprong van dit Griekse woord worden twee mogelijkheden geopperd. Een eerste verklaring zoekt het bij het afgeleide woord *delphus*, wat 'baarmoeder' betekende. Een *delphis* is dan een 'dier met een baarmoeder', een 'zoogdier' dus. Een tweede optie is dat het woord teruggaat op *delphax*, de Griekse benaming voor het varken of voor de zeug. Als dat laatste klopt, dan berust de naamgeving op een gelijkenis die men bespeurde tussen een dolfijn en een varken. Onwaarschijnlijk is dit niet. Het vergt geen buitensporige hoeveelheid fantasie om in de lichaamsbouw van een dolfijn, en vooral in de vorm van zijn kop, enige overeenkomst te zien met sommige wilde en gedomesticeerde varkensrassen die in vroegere tijd in onze streken rondliepen. Bovendien kennen we uit oudere West-Germaanse talen nog meer namen voor de dolfijn die naar het varken verwijzen. In het Oudhoogduits en het Oudsaksisch heette het zeedier *meriswin*, d.i. letterlijk "meer-zwijn", waarin het eerste deel opgevat moet worden in de betekenis 'zee'. Dat diezelfde naam ook in het Oudnederlands bestond,

bewijst het voorkomen van zowel *meer-zwijn* als *zeezwijn* in het daarop volgende historische stadium van onze taal, t.w. het Middelnederlands. Die woorden werden echter - behalve op de dolfijn - ook toegepast op de bruinvis, die er sterk op lijkt en in onze streken veelvuldig voorkwam, en op de stekelhaai.

Ook het leenwoord *dolfijn* was kennelijk al vroeg in gebruik. Zo vinden we het bijvoorbeeld reeds in de late 13de eeuw in Jacob van Maerlants *Der Natueren bloeme*, onder de gedaante *delfine*. Dit uitheemse woord moet al vrij vroeg de oudere Germaanse erfwoorden verdrongen hebben. De termen *meer-zwijn* en *zeezwijn* blijken immers na de Middeleeuwen uit de bronnen te zijn verdwenen. Het woord dolfijn duidt ook op als familienaam. Op de website <http://www.familienaam.be> vind je de naam "Dolphen" en "Dolfen" vooral terug in de Westhoek en langs de westkust. Waarschijnlijk niet helemaal toevaldig zijn de vermeldingen uit het 'Woordenboek der Toponymie' (Karel De Flou) die verwijzen naar de dolfijn, in dezelfde streek te vinden: de Dolfijn als herberg en wijk te Sint-Rijkers, de Dolfijnhoek als wijk tussen Alveringem en Sint-Rijkers, de Dolfijnstraat als weg te Menen en eveneens te Sint-Rijkers.

De dolfijn inspireerde overigens ook menig kunstenaar in de loop van de geschiedenis. Bij de Grieken en Romeinen fungeerde ze met name als decoratiemotief in fresco's en mozaïeken. Daarnaast was ze een geliefd decoratiefiguur op schepen, ondermeer als symbool voor de admiraliteit ('Admiralty') van de Britse Royal Navy. De dolfijn vinden we er o.a. ingewerkt terug als roerhandvat bij de admiraalskotter of in de decoratie van de achterstevan van het vlaggeschip. Ze is ook het symbool voor de onderzeebootsdienst, vooral dan bij de Britten, het Gemenebest, de Amerikanen en de Nederlanders. Haar gestroomlijnde en licht gebogen vorm maakte van de dolfijn ook een dankbaar model voor de handvaten waarmee de zware, bronzen kanonnen uit de 15de-18de eeuw konden worden opgetild.

NM

Het woord 'dolfijn' komt uit het Laatlatijnse *dalpinus*, een variant van het Latijnse *delphinus*, dat op zijn beurt ontleend werd aan het Griekse *delphis*. Voor de oorsprong van dit Griekse woord worden twee mogelijkheden geopperd. Een eerste verklaring zoekt het bij het afgeleide woord *delphus*, wat 'baarmoeder' betekende. Een *delphis* is dan een 'dier met een baarmoeder', een 'zoogdier' dus. Een tweede optie is dat het woord teruggaat op *delphax*, de Griekse benaming voor het varken of voor de zeug. Als dat laatste klopt, dan berust de naamgeving op een gelijkenis die men bespeurde tussen een dolfijn en een varken